

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE
ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRATA

CENTRE DE RECHERCHES EN SCIENCES
HUMAINES DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES
DE HONGRIE ET DE LA
BIBLIOTHÈQUE NATIONALE SZÉCHÉNYI
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE ET DE LA
PRESSE

130. ÉVFOLYAM 2014. 3. SZÁM

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

MONOK ISTVÁN *főszerkesztő* ÁCS PÁL *társzerkesztő*
TERBE ERIKA *szerkesztő*
BOKA LÁSZLÓ BUDA ÁTILA
CSÁSZTVAY TÜNDE FARKAS GÁBOR FARKAS
MADAS EDIT NAGY LÁSZLÓ
ROZSONDAI MARIANNE P. VÁSÁRHELYI JUDIT

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
<http://epa.oszk.hu/00000/00021>
Elektronikus levélcímünk: mksz@oszk.hu

*Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

Megjelenik negyedévenként – Trimestrielle

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Budapest, Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: (+36-1) 303-3440; További információ: (+36-80) 444-444. Példányonként megvásárolható az *Írók Boltjában* (1061 Budapest, Andrásy út 45.) és az *Argumentum Kiadóban* (1085 Budapest, Mária u. 46.).

Előfizetési díj egy évre 5200 Ft.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg alatt vagy után). A Tanulmányok rovatba szánt kéziratához fél oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 30 példány) a szerkesztőséghez a szerzői korrektúrával együtt visszaküldendő *Adatlapon* rendelhetők meg az ott olvasható tájékoztatás szerint.

Bernardino

Az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményében található a *Monarchiam Perpetuam* Stephanus Joannis de Stephano a nyomtatvány, homályban rejtőzködött, meg tudhatjuk, hogy végezte el 1524-ben.

Előjáróban értesítjük a további részleteket. Apponyi-gyűjtemények közé tartozik a gróf ex librisét.

A kötet gerincén a neszánsz vaknyomtatás ornamentikás, és a met gót típusú betűk. Isten és X. Leo pápáknak dedikált.

Az antikva Apponyi Sándor a kötet biztosan rejtőzik a lülre beragasztva a jáni szintén beraga-

¹ Stephani IOANNIS Archetipo Anchonitanae lice cudentis: eodem Salutem. M.CCCCX.

² Invidiosa temporis

³ Ex Bibliotheca Apponyi Sándor gróf Apponyi Sándor gróf, Bp., 1925., és *Catalogus Bibliographicus Hungariae Széchenyi* Ágnes, S 839. cikkely

belső tábláján
t (1605). Miért
mia könyvtár-
93) szintén ha-
superelexlibrise
kötéstáblán pe-
es exlibrise ta-
omogyi-könyv-
i Pál főrépost,
a a könyvet az
chényi Könyv-
sorból, hiszen
Rocca-kötetet
rias Geizkofler
stván történész
nemzeti Könyv-
vid Geizkofler
ilyen említésre
at a régi köny-
gyűjtemények
a egy kicsit tá-
kori Geizkofler
neg Debrecen-
rágai *Provenio*
Konrad Celfes
canus (681) és
bejegyzése is-
ra, így találko-
vtár jelzeteivel
agy könyvtárak

adatbázist bön-
ndai Marianne
ez, s a precíz le-
ak ki, árnyaltab-
et féllevezredes
lló gyűjtemény
meti kötésében
a kollekción jel-
56 reneszánsz
az internet jó-
bbsége német
aznak, s egytu-
öttették be. Bi-
ívéhez a budai
a legközelebb,
országi haszná-
zármazású, gö-

rögtül író filozófus művét (477,2) Ficino fordította latinra (Venetia, Aldus, 1497). A példány első tulajdonosa Báthory Miklós váci püspök volt, aki budai reneszánsz kötésbe öltöztette a nyomtatványt, majd őutána Johann Henckel löcsei humanista és Istvánffy Miklós történet-író írta be a nevét a kötetbe. Ezután a bécsi jezsuitákhoz került, akik 1608-ban jegyezték be a katalógizálás tényét. Még egy név szerepel a címlapon, Gyulai Istváné, akit a szerkesztők a 16. századi protestáns énekszerzővel, Heltai Gáspár munkatársával azonosítottak.

Mint már említettem, a katalógust angol nyelvű bevezető tanulmány nyitja meg, amely jó kiindulópont a külföldi kutatók számára is. A szerkesztők részletesen bemutatják a gyűjtemény egyes rétegeit, kitérnek az állományra vonatkozó korábbi szakirodalomra és megadják a katalógus használatához szükséges információkat. Az ilyen vállalkozáshoz mért könyvészeti leírások példás rendben sorakoznak a kötetben és MARC formátumban az Akadémiai Könyvtár integrált rendszerében. A példányok egyedi jellegzetességei tipográfiai elkülönülnek: a provenienciát követi a belső díszítés, a kötés leírása, majd a restaurálásra vonatkozó adatok, s végül a digitalizált képek száma zárja a tételt. Fontos, hogy a példányhoz könyvészetileg nem tartozó elemek, a töredékek feltárása is megtörtént. A mutatók és a konkordanciák is – s ezt bizonyítottuk a fenti példákkal – az elvárható igényességgel foglalnak helyet a kötet végén. A szellemi közreműködőket a megjelenésre vonatkozó adatok, a nyomdahely, a nyomdászok, kiadók, könyvkereskedők és mecénások követik, majd a tulajdonosok, antikváriusok illetve a könyvkötők és a könyvkötő műhelyek zárják a sort. A jelzet, a legfontosabb bibliográfia (HCR, GW, BSB-Ink, CIH, ISTC) konkordanciái segítik a kötetek gyors azonosítását. Végezetül 16 színes tábla, a legbecsesebb értékekről készült fotó teszi teljessé a katalógust.

Rozsondai Marianne és Rozsondai Béla hiánypótló művel gazdagította nemcsak a magyar, hanem az európai régi könyvekkel foglalkozó szakmát, s a vászonkötéssel védett ősnymtatvány-katalógus megérdemelten foglal helyet a többi angol, német, francia és olasz regiszter

között, felváltva a régebbi nyilvántartásokat az interneten innen és túl. Javasolt rövidítése: INC-MTA.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Formularium maius Ordinis Sancti Pauli Primi Heremite, Textedition des Pauliner-Formulariums aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts (Cod. Lat. 131. der Universitätsbibliothek zu Budapest), Mit einem Anhang, Fragmentum formularum Strigoniense Paulinorum, Hrsg. von Beatrix F. Romhányi, Gábor Sarbak, Budapest, Szent István Társulat, 2013 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák, Tagungen zur Ordensgeschichte 4/3.) XXVII+160 p.

A most ismertetésre kerülő szövegkiadás a középkori Magyar Királyság területén létrejött és ma is létező pálos rend kora újkori írásbeliségének két fontos emléket teszi közzé: egy formuláskönyvet és függelékként egy formuláskönyv-töredéket. A kiadást a pálos rend s egyúttal a középkori szerzetesség történetének két elismert kutatója, F. Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor készítette el. A kötet szervesen illeszkedik a Pilszcsabán és Budapesten 2006. október 16. és 18. között megrendezett VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti Konferencia előadásait tartalmazó két kiadványhoz (*Decus solitudinis, Pálos évszázadok*, Öze Sándor közreműködésével szerk.: Sarbak Gábor, Bp., Szent István Társulat, 2007 [Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák 4/1.]; *Der Paulinerorden, Geschichte – Geist – Kultur*, Hrsg. von Gábor Sarbak, Bp., Szent István Társulat, 2010 [Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák, Tagungen zur Ordensgeschichte 4/2.]), ugyanakkor méltó folytatása a rendi forrásokat közlétező kiadásoknak (pl. *Documenta artis Paulinorum, A magyar rendtartomány monostorai*, 1–3, Az anyagot gyűjtötte Gyéressy Béla, A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta Hervay Ferenc, Bp., 1975, 1976, 1978 [A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai, X, XIII, XIV.]; Gregorius GYÖNGYÖSI, *Vitae fratrum eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*, ed. Franciscus L.

Hervay, Bp., Akadémiai Kiadó, 1988 [Bibilotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series nova, Tomus XI.]; *Miracula Sancti Pauli primi heremite, Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve*, Sarbak Gábor ed., 1511, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2003 [ΑΓΑΘΑ XIII.].

Az irodalomjegyzéket követő német nyelvű bevezetés tartalmazza a kéziratok leírását, elhelyezi a formuláskönyvet a korabeli pálos írásbeliség keretei között, közli a szövegkiadás elveit, valamint a mutatóval kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Az ELTE Egyetemi Könyvtárban őrzött *Formularium maius* a kiadók nevezték el így, saját bevallásuk szerint egyrészt a mérete, másrészt a forrásértéke miatt. Az Egyetemi Könyvtár ugyanis őriz még egy pálos iratminta-gyűjteményt, annak azonban jóval kisebb a mérete.

A 142 levélből álló, egyszerű kiállítású *Formularium maius* döntően oklevél- és levélmásolatokat tartalmaz, a műfaj jellegének megfelelően többnyire a kiadó, a címzett és a dátum elhagyásával. Az iratok egy részét azonban az említett adatokkal együtt másolták le, így megállapítható, hogy a gyűjteményt az 1530-as években állították össze Magyarországon, a rendfőnök, azaz a rend általános perjele (prior generalis) közvetlen környezetében. A kiadó nevét is tartalmazó iratok döntő többségét egy bizonyos Bálint általános perjel bocsátotta ki. Személye Hadnagy Bálinttal, a korszak egyik legjelentősebb pálos szerzetesével azonosítható, aki 1532 és 1536 között általános perjelként működött. Neki tehát biztosan volt szerepe a kézirat létrejöttében, valószínűleg ő adta az utasítást a gyűjtemény összeállítására.

A formulárium keletkezési helye nem határozható meg, az azonban valószínű, hogy összeállításának a folyamata nem köthető egyetlen kolostorhoz. Ismert, hogy a rend központját, a budaszentlőrinci kolostort, az általános perjelek székhelyét a mohácsi csata után a Budáig nyomuló törökök kifosztották és feldúlták. Bár a szerzetesi élet 1541-ig valamilyen formában biztosan tovább folytatódott, Budaszentlőrinc a pusztítás után többé már nem tudta betölteni a rendi központ szerepét. Elképzelhető, hogy a gyűjteménybe bemásolt iratok egy része

a szentlőrinci kolostor levéltárából származott, de a formuláskönyv egésze biztosan nem ott keletkezett. Valószínű ugyanakkor, hogy a kézirat megszületésében szerepet játszott a rendfőnök kötelező vizitációs körútja. Az általános perjel a titkára is elkísérte, aki nyilván iratminta-gyűjteményt is vitt magával. A vizitáció során újabb másolatok kerülhettek a gyűjteménybe: egyrészt a kolostorokban őrizhettek olyan dokumentumokat, amelyeket fontosnak tartottak bemásolni a formuláriumba, másrészt a rendfőnök a vizitáció során is adott ki okleveleket és leveleket, amiket egyúttal a gyűjteménybe is bemásolhattak. Valószínűleg így gyarapodott a *Formularium maius* szövegállománya.

Az iratminta-gyűjteményt minden bizonynyal a rendfőnök mellett működő kancellária számára állították össze segédeszköz gyanánt. A 210 × 140 mm nagyságú, tehát könnyen kezelhető kézirat használatát segítette az elején található tematikus tartalomjegyzék, amely negyvenegy irattípusba csoportosítja a szövegeket, ábécérendben sorolva fel az egyes irattípusokat. A tartalomjegyzéket ugyanaz az ismeretlen pálos szerzetes állította össze, aki a szövegek nagy részét is lemásolta. Az „Exhortatoria” típusba például a következő szövegek tartoznak: „Exhortacio ad prelatum cum absolucione ex mutacione fratrum 21, Alia ad idem 21, Exhortacio fratris ad meliora 25, Exhortatoria prioris generalis pluribus claustris mittenda 56” (4.). Fontos megemlíteni, hogy a tárgymegjelölések után olvasható számok a kézirat eredeti levélszámozására utalnak.

A rendszeres használat nyomait magán viselő kötetben számos későbbi javítás és bejegyzés található. A legkésőbbi bejegyzések a 17. század első feléből származnak – pálos szerzetesektől. Mindez azt bizonyítja, hogy a formulárium az 1530-as évektől kezdve a 17. század első feléig használatban volt. Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy idővel valószínűleg csökkent a gyűjtemény használhatósága, hiszen a pálosok helyzete az említett időszakban sokat változott: számos kolostorukat elvesztették, a rend súlypontja fokozatosan északra tolódott, változott a politikai és a gazdasági környezet, és mindennek következtében változott a szerze-

tesközössé-
losok tulaj-
felosztás-
helyére, a
1889-ben
(Catalogi
Scient. Un-
Pars I. Cui-
Sándor Sz-
Mezey Lás-
lógusában
ces Latini-
Budapesti
212–215.
A tart-
larium ma-
rása, külö-
Segítségé-
építését, r-
latrendsze-
ne találha-
ezeket R-
dolgozta f-
káiban (P-
= Százada-
nélkül nem-
a középkor-
kiemelni,
ta is hely-
egy nyugt-
adott köny-
nus N. de-
visszaadta
dito”). Miv-
ran előfor-
feltételezi-
volt ritka
minta a pá-
jelentőség-
vet. A vik-
való tekin-
eladjon e-
azért, hog-
lostor szö-
auctoritate
ter egestat-
mintát em-
datálható,

tesközösség kapcsolatrendszere is. A kötet a pálosok tulajdonában volt egészen 1786-ig, a rend feloszlásáig. Ezt követően került jelenlegi őrzőhelyére, az Egyetemi Könyvtárba. Ennek első, 1889-ben készült kéziratjegyzékében már szerepel (*Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Reg. Scient. Universitatis Budapestinensis*, Tom. II, Pars I. *Catalogus librorum manuscriptorum*, ed. Sándor Szilágyi, Budapestini, 1889, 74–75.), Mezey László pedig 1961-ben megjelent katalógusában részletes leírást készített róla (*Codices Latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis*, Rec, Ladislaus Mezey, Bp., 1961, 212–215.)

A tartalmilag rendkívül változatos *Formularium maius* a pálos rendtörténet elsőrangú forrása, különösen a keletkezési időszakára nézve. Segítségével jobban megismerhetjük a rend felépítését, működését, egyházi és világi kapcsolatrendszerét. A gyűjtemény forrásértékét a benne található gazdaságtörténeti adatok is emelik, ezeket Romhányi Beatrix gyűjtötte össze és dolgozta fel a pálosok gazdálkodásáról írt munkáiban (*Pálos gazdálkodás a 15–16. században* = *Századok*, 2007, 299–351; *A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn* = *Pálos gazdálkodás a középkorban*, Bp., Gondolat, 2010). Érdemes kiemelni, hogy két, könyvekre vonatkozó minta is helyet kapott a gyűjteményben. Az első egy nyugta arról, hogy a rend egyik kölcsönadott könyvét a kölcsönkérő személy („dominus N. de tali plebanus et vicearchidiaconus”) visszaadta (138. sz. „Alia ad idem de libro red-dito”). Mivel egy formularium elsősorban a gyakran előforduló ügyekhez kíván mintákat adni, feltételezhetjük, hogy a könyvkölcsönzés nem volt ritka a szerzetesek részéről. A második minta a pálosok gazdálkodásában kiemelkedő jelentőségű szőlőművelés kapcsán említ könyvet. A vikárius az egyik kolostor szegénységére való tekintettel engedélyezi a perjelnek, hogy eladjon egy misekönyvet vagy valami mást azért, hogy a pénzből megművelthessék a kolostor szőlőit (180. sz. „Vicarius dans priori auctoritatem missale sive aliud vendendi propter egestatem domus”). Ezeken kívül még egy mintát emelünk ki: az 1526 és 1529/1530 közé datálható, Szapolyai János királyhoz írt levél-

ben a szerzetesek támogatást kérnek a törökök által feldúlt budaszentlőrinci főkolostor helyreállítására (122. sz. „Supplicatoria ad regem Hungarie pro auxilio petendo ad restauracionem monasterii Beati Laurencii seu alterius”), ami jól mutatja, hogy a kolostorban a pusztítás után is folytatódott a szerzetesi élet.

A formularium kutatástörténetét is tárgyaló bevezetésből kiderül, hogy a kutatás – a gyűjtemény tartalmi gazdagsága ellenére – sokáig egyetlen részre koncentrált, egy négy levélből álló levélváltásra, amely 1534 januárjában zajlott le Simontornyai Gergely protestáns prédikátor és egy Gergely nevű pálos szerzetes között (76–79., 91. sz.). A hitvita-irodalomhoz tartozó, így a formuláskönyv tematikájához nem illeszkedő levélváltást nem a főkéz másolta le, és a tartalomjegyzékben sem szerepel.

A *Formularium maius* természetesen nem áll egyedül a pálos írásbeliség történetében: előtte és utána is készültek iratminta-gyűjtemények, melyek közül több fenn is maradt. A függetlenként közölt négy főlióból álló töredéket jelenleg az esztergomi Prímási Levéltár őrzi (lpolyi-gyűjtemény, formuláskönyvek, pálos formularium töredéke [39. doboz]). A benne található adatok alapján feltételezhető, hogy a teljes gyűjteményt valamelyik észak-magyarországi pálos kolostorban állították össze, a rendfőnök környezetében, az 1540-es években – tehát mindössze néhány évvel a *Formularium maius* után. Két további, teljes egészében fennmaradt gyűjtemény rövid ismertetését is megtalálhatjuk a bevezetésben, részletes feldolgozásuk a rendtörténeti kutatás további feladata. A szintén az Egyetemi Könyvtárban őrzött (Ab 150), feljebb már említett formularium mindössze 49 oldalas, törzsanyaga a 16. század elejéről származik. A minták jelentős része a káptalanok tartásával, a rendi tisztségviselők megválasztásával foglalkozik, ugyanakkor a gazdasági tartalmú iratok hiányoznak az anyagból, ami feltűnő különbség a *Formularium maius*hoz képest. A kézirat végén olvasható, 1707-ből származó bejegyzés szerint a füzetet akkor a Pozsony melletti máriavölgyi kolostorban használhatták. A másik kéziratot a rend lengyelországi központjában, a częstochowai kolostorban őrzik (Archiwum

Paulinów na Jasnej Górze, 554). A 448 levélből álló, tehát kifejezetten vastag kötet 1053 latin és lengyel nyelvű iratmintát tartalmaz – a többszörösét annak, mint amennyit a *Formularium maius*. A behelyettesíthető adatokat a szövegek többségében benne hagyták, így megállapítható, hogy a minták 1367 és 1673 között keletkeztek, magát a gyűjteményt pedig a 17. század második felében állították össze.

A *Formularium maius* kiadásában 220 szöveg egység található, melyeket a gyűjtemény tartalmi felépítésének megfelelően tízenkét fejezetre tagolva közölték a kiadók. (Az első fejezet a kézirat elején elhelyezkedő tematikus tartalomjegyzék, az utolsó pedig a kötet végére a 17. század első felében beírt idézetek.) A formuláskönyv-törzék öt levél másolatát tartalmazza, az elsőt és az utolsót csonkán.

Az oldalak bal margóján a főszöveg mellett a sorszámozás kapott helyet. A bevezetésben ismertetett kiadási elvek szerint a jobb margón a kézirat levélszámain kívül a szövegben említett évszámok jelennek meg, ez a megállapítás azonban pontosításra szorul: évszámok mellett és önállóan szereplő napi dátumok is helyet kaptak a jobb margón, sőt, néhány oldalon a kiadás helye is olvasható. Ezen adatok megjelenítésében azonban nem mindig következetes a kiadvány. Például a 77., 91., 221., 222. és a 224. számú szöveg mellett a kiadás pontos dátuma (év, hónap, nap) és helye is megtalálható, ugyanakkor a 95. és a 213. számú szöveg mellett csak a dátum olvasható, jöllehet mindkét minta megnevezi a kiadás helyét is („Datum ex prescripto claustrum nostro Noztre, secundo die sacri festi Penthecostis, anno quo supra.”; „Datum in monasterio nostro Thall, feria quarta ante festum Ascensionis Domini, anno salutis millesimo quingentesimo nonagesimo octavo.”). A 215. számú szöveg mellett szerepel az 1631-es évszám, de a napi dátum már nem („I. Aprilis anni 1631”). A 98. számú szöveg mellől a kiadás dátuma és helye is lemaradt („Ex monasterio nostro ad Sanctum Laurencium supra Budam, in festo Divi Hieronimi doctoris, anno salutis 15[...]). A kiadás helye dátum nélkül egyébként számos mintában benne maradt, de ezekben az esetekben soha sem olvasható a margón.

A szövegközléssel kapcsolatban kiemelő, hogy a kiadók az átírás során messzemenően figyelembe vették a különböző korú eredeti iratokról készült másolatok és a későbbi bejegyzések ortográfiai sokszínűségét. Ezzel magyarázható, hogy például a 'ti' és a 'ci' forma egyaránt megtalálható a kiadásban. A mondatvégi írásjelekkel kapcsolatban megemlítjük, hogy a levelek elején olvasható egyszerű megszólítások (pl. „Beatissime pater et domine.” [19–28]), valamint a felszólító mondatok után szerencsésebb lett volna pont helyett felkiáltójelet alkalmazni. A központosításban elvéve fordulnak elő hibák (pl. 12–7 „per apostasiam, in qua per sex annos insorduisti aberrantem”, helyesen: per apostasiam, in qua per sex annos insorduisti, aberrantem; 52–24–25, 74–4–5 „quibus expedit universis”, helyesen: quibus expedit, universis; 106–13 „Et licet, dignitas vestra”, helyesen: Et licet dignitas vestra; 116–18 „precum devotarum instanciam, salutemque”, helyesen: precum devotarum instanciam salutemque), a nyilvánvaló elírások száma szintén elenyésző (pl. 112–1 „Pro idem subsidio”, helyesen: Pro eodem subsidio; 112–30 „epicopo”, helyesen: episcopo), a nagybetű használata helyenként következetlen (pl. 18–21 „Ad Sanctissimum papam”, helyesen: Ad sanctissimum papam; 52–15 „Regni”, helyesen: regni; 59–15 „Vestram Magnificenciam”, helyesen: vestram magnificenciam; 112–2 „Reverendissime Domine”, helyesen: Reverendissime domine; 143–21–22 „Venerabili et Religioso Patri Fratri N. Ordinis Fratrum Heremitarum etc. Vicario de Capolna”, helyesen: Venerabili et religioso patri fratri N. ordinis fratrum heremitarum etc. vicario de Capolna; 145–9–10 „Maiestatis Vestre”, helyesen: maiestatis vestre).

Az oldalak alján helyet foglaló jegyzetapparátus a latin szövegek kritikai kiadásának mintájára épül fel. A négyesintű apparátus első szintje a német nyelvű történeti és magyarázó jegyzeteket tartalmazza, melyek hagyományos lábjegyzetek formájában, folyamatos számozással mennek végig a kiadáson. A második szint a latin nyelvű filológiai jegyzeteket foglalja magába, a harmadik a bibliai idézetek azonosítását, a negyedik pedig a nem bibliai idézetek azonosítását. Az utóbbi három szint a főszöveg mellett

sorszámozás
apparátus
parátus rö
minden bi

A kiad
et rerum
helynevek
zéseket is
ségére, ka
tevékenys
a kiadók
felvettek
A mutató
mindig é
lyek neve
meg benne
repe (pl.
Themesw
colaus), n
megjeleni
lót találun
rényi Péte
nevét csak
Imre; Sim
nevét ped
„Iohannes
Zápolya, é
névalak né
vel is rend
tében a la
hoz (pl. É
latinul sze
csak magy
ban mege
gon találh
magyarors
volna felt
és sorszá
mindig po
lyesen: 78
helyesen:
119–22; 1
lan ugyan
tőba (pl. d
Lád [kétsz
nia' alakba
pedig nem
pel. A 'Hu

ban kiemelen-
messzemenően
orú eredeti írá-
sbbi bejegyzé-
zel magyaráz-
orma egyaránt
ndatvégi írás-
ük, hogy a le-
megszólítások
e.” [19–28]),
tán szerencsé-
áltójelet alkal-
fordulnak elő
in qua per sex
helyesen: per
os insorduiati,
quibus expedit
edit, universis;
, helyesen: Et
ecum devota-
yesen: precum
, a nyilvánvaló
zó (pl. 112–1
ro eodem sub-
en: episcopo),
következtelen
am”, helyesen:
Regni”, helye-
gnificenciam”,
; 112–2 „Reve-
reverendissime
Religioso Patri
arum etc. Vica-
bili et religioso
nitarum etc. vi-
estatis Vestre”,

aló jegyzetap-
ai kiadásának
apparátus első
és magyarázó
hagyományos
atos számozás-
második szint
et foglalja ma-
k azonosítását,
zetek azonosí-
szöveg melletti

sorszámozásra utal. Ez a tagolás jól áttekinthető apparátust eredményez, ugyanakkor egy, az apparátus rövidítéseit is feloldó rövidítésjegyzék minden bizonnyal segítené a kötet használatát.

A kiadványt záró mutató („Index nominum et rerum”) a bevezetés szerint a személy- és helynevek mellett azokat a szavakat és kifejezéseket is tartalmazza, amelyek a pálosok lelki-ségére, kapcsolataira, szervezetére és gazdasági tevékenységére utalnak. Csak helyeseltető, hogy a kiadók emellett ritkán előforduló szavakat is felvettek az indexbe (pl. bladum, malagma). A mutató latin nyelvű, ez az elv azonban nem mindig érvényesül. Például a magyar személyek nevei nem egységes elv szerint jelennek meg benne. Egy részük csak latin alakban szerepel (pl. Matheus de Thasnad; Nicolaus de Themeswar; Szemerey, Albertus; Szokoly, Nicolaus), más részük magyar és latin alakban is megjelenik oly módon, hogy a latin névnel utalót találunk a magyarhoz (pl. Perényi Imre, Perényi Péter). Más esetekben a magyar személy nevét csak magyarul találjuk meg (pl. Bebek, Imre; Simontornyai, Gergely). Szapolyai János nevét pedig ebben a formában olvashatjuk: „Iohannes Szapolyai (Zapolya, de) cf. Johann von Zápolya, Gespan der Zips” – azonban a német névalak nem szerepel a mutatóban. A latin névvel is rendelkező magyarországi helységek esetében a latin alaknál utalót találunk a magyarhoz (pl. Érsekújvár, Kassa), Eger azonban csak latinul szerepel (Agria), Budaszentlőrinc pedig csak magyarul. A helységnevekkel kapcsolatban megemlíthető, hogy a mai Magyarországon található helységek neve mellett – a nem magyarországiakhoz hasonlóan – érdemes lett volna feltüntetni az országot. A mutató oldal- és sorszámkra utal, azonban a sorszámkok nem mindig pontosak (pl. Budaszentlőrinc 78–26, helyesen: 78–24; 92–15, helyesen: 92–14; 118–11, helyesen: 118–8; missale 119–23, helyesen: 119–22; 119–30, helyesen: 119–29). Indokolatlan ugyanazt a szót többször is felvenni a mutatóba (pl. domus [háromszor], Kápolna [kétszer], Lád [kétszer]). Szlavónia ’Sclavonia’ és ’Slavonia’ alakban is helyet kapott az indexben, ’Tóti’ pedig nem az ábécének megfelelő helyén szerepel. A ’Hungaria’ név alatt található a ’Regnum’

szó, azonban az összes megadott szöveg helyen a ’Regnum Hungarie’ kifejezést olvashatjuk, ezért szerencsésebb lett volna a mutatóba is így felvenni. Kimaradt az indexből: 68–25 Sanctus Laurencius; 143–22 vicarius de Capolna.

Végezetül az elenyésző számú nyomdahibát említjük meg: 12. oldal jobb margóján „17. Jh. 1. Hál”, helyesen: 17. Jh. 1. Hálfte (hasonló hiba még a 136. oldalon); 78. oldal jobb margóján „1515–”, helyesen: 1515–1516.

A felsorolt hibák és hiányosságok természetesen nem csökkentik a kötet jelentőségét. A jól szerkesztett, könnyen áttekinthető és szép nyomdai kivitelezésben megjelent kiadvánnyal egy eddig nem vizsgált forrástípus került be a pálos rend történetével foglalkozó nemzetközi szakirodalomba.

KERTÉSZ BALÁZS

Tüskés Gábor, Hagyomány és kritika, Könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez, Bp., MTA, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013, 279 p.

A recenszensnek több évtizede lehetősége van részt venni olyan konferenciákon vagy felolvasóületeken, ahol Tüskés Gábor tartja a megnyitót, vezeti be az előadást. Sok és sokféle elnöklést, előadói ajánlást végighallgatva nem lehet szó nélkül elmenni amellet, hogy Tüskés Gábor elnöklési szokása feltűnően különbözik kollégái hasonló tevékenységétől. Amíg az alkalmi vagy egy-egy előadássorozat rendszeres elnöklői a formális megnyitás után csupán pár szóban felkérlik az előadót dolgozata felolvasására, addig Tüskés Gábor megnyitóként maga is előadást – noha rövidebbet – vezet elő. Sokéves tapasztalat mondatja, hogy hasonló pontossággal, anyaggyűjtéssel még az elnöklésre is felkészülő irodalomtörténészt keveset találunk, Tüskés Gábor nemcsak az előadó eddigi munkásságából készül fel és ajánlja őt a hallgatóság figyelmébe, hanem az előadás tárgyából is, összefoglalva a téma jelentőségét, a kutatás eddigi eredményeit és megnyitva az utat az újdonságokat ígérő előadás előtt. Persze ez a módszer gyakran hozza az előadót olyan helyzetbe, hogy bizony kutató legyen a talpán, aki